

Cənubi Azərbaycan poeziyasının inkişafında yeni mərhələ

Elnurə Abdullayeva

Dissertant, AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: elnura.abdullayeva@yahoo.com

<https://orcid.org/0009-0001-5032-9045>

XÜLASƏ

1941–1946-cı illər Cənubi Azərbaycan poeziyasının əsas mənzərəsi, demək olar ki, “Şairlər məclisi” və onun nəşr etdiyi məcmuədə öz əksini tapmışdır. Məqalədə həmin illərə aid Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatında anadilli poeziyanın coşqun inkişaf mərhələsi araşdırılır. Həmçinin “Azərbaycan”, “Vətən yolunda” qəzetlərində, “Şairlər məclisi” məcmuəsində və digər mənbələrdə dərc olunan poetik nümunələr mövzularına görə qruplaşdırılaraq təhlil olunur, imkan daxilində dövrün ədəbi simaları haqqında da məlumatlar verilir. Mövcud dövr ədəbiyyatın inkişafında yeni mərhələ adlandırılır və hesab edilir ki, bu illərin poeziyasını “milli kimlik uğrunda mübarizə poeziyası” da adlandırmaq olar. Vətənpərvərlik, xalqa, onun amal və arzularına xidmət, azadlığa, istiqlala çağırış bu dövr Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatının əsas ideya istiqamətini təşkil edirdi.

AÇAR SÖZLƏR

Cənubi Azərbaycan,
poeziya, milli kimlik,
poetik əsərlər

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

göndərilib: 17.07.2023

qəbul edilib: 27.08.2023

A new stage in the development of South Azerbaijan poetry

Elnura Abdullayeva

Dissertatist, Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: elnura.abdullayeva@yahoo.com

<https://orcid.org/0009-0001-5032-9045>

ABSTRACT

The main illustration of South Azerbaijan poetry in 1941–1946 is virtually reflected in collection made based on texts chosen from “Shairlar majlisi”. In the article, in the literature of South Azerbaijan of those years, being a separate stage of vigorous development of native language poetry in South Azerbaijani literature, is examined in detailed form and according to principles specified by the author. In those years, the poetic examples published in the newspapers “Azerbaijan”, “Vatan yolunda”, in the collection “Shairlar majlisi” and other sources are grouped and analyzed according to their themes, and information about the literary figures of the period is also given. This period is called a new stage in the development of literature, and it is believed that the poetry of these years can also be called the poetry of struggle for national identity. Patriotism, service to the people, their actions and dreams, calling for freedom and independence were the main ideas of South Azerbaijani literature of these years.

KEYWORDS

South Azerbaijan,
poetry, national
identity, poetic works

ARTICLE HISTORY

Received: 17.07.2023

Accepted: 27.08.2023

Giriş / Introduction

İkinci Dünya müharibəsi (1939–1945) dünya ölkələrinin bir çoxunda olduğu kimi, İranda və onun tərkib hissəsi olan Güney Azərbaycanda da milli şüurun oyanışına, azadlıq hərəkatının geniş şəkildə vüsət almasına zəmin və tarixi şərait yaratdı. Mütərəqqi fikirli azadlıqsevər Azərbaycan ziyalıları şəraitin yaratdığı imkanlardan istifadə edərək gizli və ya açıq şəkildə Rza şah diktaturasına qarşı genişlənən inqilabi-siyasi mübarizəyə qoşuldular. Bu dövrdə yaranan poetik əsərlərin böyük əksəriyyəti inqilabi ruhlu, şahlıq istibdadına qarşı birbaşa və kəskin etirazı ilə diqqəti cəlb etməyə, özündən əvvəlki ədəbi-bədii nümunələrdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənməyə başladı.

1941–1946-cı illər Cənubi Azərbaycan poeziyasının əsas mənzərəsi, demək olar ki, “Şairlər məclisi” və onun nəşr etdiyi məcmuədə öz əksini tapmışdır.

“Şairlər məclisi” 1945-ci ildə “Vətən yolunda” qəzetinin nəzdində təşkil olunmuşdur. Məclisin yaranmasının bilavasitə iştirakçısı olan professor Cəfər Xəndan 1947-ci ildə yazdığı “Vətən yolunda” qəzeti” adlı məqaləsində məclisin təşkili ilə bağlı bir sıra məsələlərə aydınlıq gətirmişdir. Müəllifin yazdıqlarından anlaşılır ki, belə bir məclisin yaradılmasında əsas məqsəd, bir tərəfdən Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin görkəmli nümayəndələrini öyrənmək, digər tərəfdən də müasir şairlərin yaradıcılığını inkişaf etdirmək, onları bir təşkilat halında birləşdirməkdən ibarət olmuşdur.

C.Xəndan qeyd edir ki, *“Şairlər məclisi”nin təşkili haqqında hazırlıq işləri 1944–cü ilin axırlarında görülsə də, məclis rəsmi surətdə 1945-ci ilin əvvəllərində təşkil olunmuşdur*” [5, s.164]. Müəllifin yazdığına görə, məclisin birinci məşğələsi yanvar ayının 7-si axşam saat beş tamamda “Vətən yolunda” qəzetinin redaksiyasında olmuş, birinci iclasda “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə ümumi bir baxış” məruzəsi dinlənilmiş, ... Fitrət, Etimad və başqaları öz sevinclərini şeirlə bəyan etmişdilər.

Professor C.Xəndanın yazdıqlarından belə məlum olur ki, rəhbərliyində Fitrət, Etimad, Hilal Nasiri və başqalarının təmsil olduğu məclisin yığıncaqları hər on beş gündən bir keçirilirmiş. Müəllif fikrinə davam edərək yazır: *“Yeddi-səkkiz nəfərin təşkilatçılıq fəaliyyəti ilə yaradılmış, sonralar 15–20 nəfərlik heyətə malik olmuş “Şairlər məclisi” sıralarına 50–60 daimi üzv cəlb edilmişdi. Azərbaycan Sovet şeirini dərinlənən məclis üzvlərinin yaradıcılığında az zaman ərzində məzmun və forma cəhətdən böyük yeniliklər nəzərə çarpmağa başlamışdı. Onlar epik əsərlər, siyasi-lirik şeirlər, vətənpərvərlik ruhunda gözəl əsərlər yaradırdılar*” [5, s.167].

“Şairlər məclisi”nin yaranması, onun fəaliyyəti haqqında dolğun və səhih məlumatlar verməsi baxımından Rza Quliyevin “Təbrizin “Şairlər məclisi” adlı məqaləsi maraq doğurur. Müəllif belə hesab edir ki, *“Təbrizdəki “Şairlər məclisi”nin təşkili təsadüfi bir hadisə deyildir. Şairlər vətəni olan Azərbaycanın tarixini varaqladıqca hələ çox-çox əsr bundan əqdəm Azərbaycanda məşhur şairlər məclisinin olduğunu və ədəbiyyatımız tarixində o məclislərin görkəmli rol oynadığını görürük”* [4, s.385].

Tarix boyu Azərbaycanda yaranmış bir sıra ədəbi məclislər barədə məlumat verən müəllif, daha çox Təbrizdə təşkil edilmiş “Şairlər məclisi”nin fəaliyyəti üzərində dayanır.

Məqalədən o da məlum olur ki, məclisdə yalnız təbrizli şairlər deyil, Cənubi Azərbaycanın digər şəhərlərində yaşayan şairlər də mütəmadi olaraq iştirak etmişlər. Son zamanlarda “Şairlər məclisi”ndə daimi iştirak edən üzvlərin sayı 50 nəfərə çatmışdır. Məclisdə həmçinin daimi üzvlərindən əlavə, Cənubi Azərbaycanın və İranın başqa şəhərlərində yaşayan Azərbaycan dilində yazan şairlər də iştirak edirdilər. *“Bu kimi şairlərin sırasında Azəroğlu, Qulamhüseyn Səbri, Əli Tudə, İbrahim Zakir (Ərdəbil), Rza Əlyaradə (Mərənd), Əzhəri (Sərab), Əli Nişani (Urmiya), Seyid Haşım Hüseynzadə (Tehran), Kəməli (Xoy), Huşyar (Qaradağ) və başqalarını göstərmək olar* [4, s.387].

“Şairlər məclisi”nin nəşriyyat işləri, müxtəlif şəhərlərdə keçirdiyi tədbirlər, məclis üzvlərinin Şəbüstərdə Mirzə Əli Möcüzün evini və məzarını ziyarət etmələri, radiodakı çıxışları barədə məlumat verən müəllif yazısını belə yekunlaşdırır: *“Öz Milli Hökumətini quran Azərbaycan xalqı öz ədəbiyyatı ilə də fəxr edə bilər. Çünki bu ədəbiyyat xalqın milli qürurundan ilham alır. Azərbaycan Milli Hökumətinin bayraqdarı olan Azərbaycan Demokrat Firqəsinin rəhbərliyi altında ana dilində elmi, mədəni müəssisələr yarandığı kimi, “Şairlər və Yazıçılar Cəmiyyəti” də yaranmışdır. “Şairlər məclisi” bu cəmiyyət üçün gözəl bir zəmin olmuşdur”* [4, s.393].

“Şairlər məclisi”ndə çap olunan poetik əsərlərin əsas mövzularından biri xalqın qəhrəmanlıq tarixinin təsvir və tərənnümü idi. Bu günün qəhrəmanının bədii obrazını yaratmaq üçün şairlərin xalqın qəhrəmanlıq tarixinə müraciəti səbəbsiz deyildi. Onlar bu yolla milli ruhu dirçəltmək, oxucularda, xüsusilə gənclərdə milli kökə qayıdışı təbliğ etmək istəyirdilər. Onların nəzərində Milli Hökumət xalqın qəhrəmanlıq salnaməsinin mühüm bir səhifəsi olduğundan, tarixlə bərabər təsvir və tərənnüm obyektinə çevrilirdi. Ədəbi nümunələrin əksəriyyətində Milli Hökumətlə xalq birlikdə, vəhdətdə götürülürdü. Bədii söz sahibləri Milli Hökumətin yaranmasını və qələbəsini xalqın – Azərbaycan türklərinin və onlarla birgə yaşayan digər xalqların ən

böyük tarixi qələbəsi, nailiyyəti kimi qələmə alır, bu tarixi hadisəni sevinc, pafosla təbliğ və tərənnüm edirdilər. Bu baxımdan müəlliflərin qələminin müştərək məhsulu olan “Azərbaycan” şeiri təqdirəlayiqdir. Şeirdə deyilirdi:

Tarixin simasını minlərlə insanlar yazıb
Kani-qeyrət olduğun hər yerdə dastanlar yazıb,
Qəhrəman keçmişlərindən al bu dərsi yadigar,
Qəhrəman ol, qəhrəmanlıq şivəsin eylə şüar,
Var nə qədər canımız hifz eylərik heysiyyətin,
Qoymarıq, məhv eylərik düşmənlərin milliyyətin
[4, s.6].

Xalqın qəhrəmanlıq tarixini, şanlı keçmişini əks etdirən bu əsərdə millətin faciəsi olan “ayrılıq dərdi”nə də yer ayrılır. Vətənin iki yerə parçalanmasını bir canın iki yerə bölünməsi kimi qiymətləndirən müəlliflər bu pay-bölüşü yalnız bir xalqın faciəsi deyil, həm də tarixin ədalətsiz qanunu, XIX əsrin ürəkparçalayan, üzqaraldan hadisəsi adlandırırlar. Onların qənaətinə görə, ayrılığın bünövrəsi qoyulan gündən bəri Araz “iki canın arasında bir qılınc”a dönmüşdür. İkiyə bölünmüş ürəyin bir parçası güləndə, o biri parçası ağlayır, gülündən ayrı düşmüş bülbül zəmanəyə nifrət yağdıraraq həzin-həzin sızlayır, həsrət yaşsı axıdıb dünənə və bu gününə yas saxlayır.

Azərbaycan Milli Hökumətinə ithaf olunan “Azərbaycan” əsərini həm bu məcmuədəki əsərlərin, həm də, ümumiyyətlə, 1941–1946-cı illər Cənubi Azərbaycan şeirinin “manifesti” də adlandırmaq olar.

“Ey müqəddəs məskənim, ey şanlı Azərbaycan,
Biz sənənlə fəxr qıllıq yer üzündə hər zaman”
[4, s.3].

Yuxarıda verilən misralarla başlayan əsərdə Azərbaycanın tarixi keçmişinə nəzər salan, torpağını “müski-ənbər”, daşlarını “dürri-nab”, övladlarını “qeyrətli” və “alicənab” adlandıran müəlliflər hesab edirlər ki, xalqın müstəqilliyi üçün ələ düşən fürsət qaçırılmamalı, milli kimliyini dərk edən millət dili, adət-ənənəsi, azadlığı uğrunda canından keçməyi bacarmalıdır. Bu torpaq bir çox istilalara məruz qalsa da, övladları hər cür sitəmlərlə üzləşsə də milli qürur və mənliliyini itirməməsini, əl-ələ verib yadellilərə tutarlı cavab verdiklərini bəyan edən şairlər oxuculara Cavanşiri, Babəki, Xətəini, Koroğlunu, Səttarxanı, Xiyabanini xatırladaraq bu millətin əyilməz, torpağın isə alınmaz bir qala olduğunu böyük şövq və həvəslə tərənnüm edirlər.

Şairlər təkcə Azərbaycanın qəhrəman oğulları haqqında deyil, bu xalqın və torpağın şöhrətini bütün dünyada tanıdan Nizami, Xaqani, Şeyx Səfi, Qazi Bürhanəddin, Həbib, Füzuli, Vaqif kimi dahilərdən, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarından da söz açır, dilimizi dünyanın ən ahəngdar dili kimi vəsf edirlər.

Nəticə / Conclusion

“Şairlər məclisi” məcmuəsində dərc olunmuş ədəbi-bədii nümunələrin təhlili göstərir ki, 1941–1946-cı illərin ədəbiyyatı milli ruhu və antifaşist mövqeyi ilə seçilmiş və əvvəlki illərdən fərqli olaraq, əsasən, anadilli ədəbiyyat olmuşdur. Xalqın istiqlal haqqında olan arzu və istəkləri, ana dili məsələsi bu dövr ədəbiyyatının aparıcı mövzusu olmaqla yanaşı, milli şüurun formalaşmasında da əvəzsiz rol oynamışdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. “Azərbaycan” qəzeti. (1941); (1320). № 1, 12, 17, 30.
2. Azəroğlu B. (1945). Bakı səfəri. “Vətən yolunda” qəzeti, №109.
3. “Azərbaycan” qəzeti, “Şairlər məclisi” məcmuəsi. (1945). № 3-4, s.3.
4. “Şairlər məclisi”. (1945). Təbriz, № 3-4, 424 s.
5. Xəndan C. (1980). Ədəbiyyatımızın dünəni və bu günü. Bakı, Yazıçı. 245 s.
6. Əmirov S. (2000). Cənubi Azərbaycan milli-demokratik ədəbiyyatı (1941–1990-cı illər). Bakı, Elm. 257 s.